

Природа Західного Полісся та прилеглих територій

його прояви дещо відмінні від загальних широтних тенденцій. Не викликає сумніву, що й інші характеристики клімату, такі як кліматична циркуляція, опади, хмарність, атмосферні явища зазнають змін, тому вивчення клімату природного національного парку «Прип'ять–Стохід» є важливим напрямом наукових досліджень регіону. Саме кліматичні особливості – вагомий чинник формування сучасних умов життя та діяльності людини, коректують напрями та види природокористування для потреб сталого розвитку регіону.

Джерела та література

1. Бойченко С. Г. Глобальне потепління та його наслідки на території України / С. Г. Бойченко, В. М. Волощук, І. А. Дорошенко // Укр. геогр. журн. – 2000. – № 3. – С. 59–68.
2. Волощук В. Клімат України в 1-й половині ХХІ ст. / В. Волощук // Наука і суспільство. – 1998. – № 2–3. – С. 3–11.
3. Єврорегіон Буг: Волинська область / за ред. Б. П. Клімчука, П. В. Луцишина, В. Й. Лажніка. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1997. – С. 31–42.
4. Клімат України: у минулому ... і майбутньому? : монографія / за ред. М. І. Куйбіди, М. Б. Барабаша. – К. : Сталь, 2009. – 234 с.
5. Кліматичний кадастр України. – К. : Центральна геофізична обсерваторія, 2005. – С. 85–104.
6. Косовець О. О. Огляд температурного режиму та опадів у 2011 році: північна півкуля, Європа та Україна [Електронний ресурс] / О. О. Косовець, О. Є. Пахолук. – Режим доступу : <http://pogoda.com.ua>

Стаття надійшла до редколегії
24.10.2013 р.

УДК 911.3:33

А. Г. Потапова – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
О. М. Васильчик – магістр Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Вплив природно-ресурсного потенціалу на спеціалізацію сільськогосподарського виробництва у Луцькому районі Волинської області

*Роботу виконано на кафедрі географії
СНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто основні показники природно-ресурсного потенціалу Луцького району, зокрема: рельєф, ґрунтовий покрив, кліматичний режим у різні пори року. Досліджено залежність спеціалізації сільськогосподарського виробництва (галузей рослинництва та тваринництва) району від наявних природних умов та ресурсів. Розглянуто раціональне використання земель при максимальному залученні їх до обігу за основним цільовим призначенням (під сільськогосподарські угіддя, лісові масиви, ставки, рекреацію та ін.), а також створення найкращих умов для високої продуктивності і найменших втрат праці й затрат із урахуванням їх екології та охорони. Проаналізовано динаміку виробництва основних сільськогосподарських культур та поголів'я худоби в Луцькому районі з 1990 р. Визначено місце району серед інших районів області за показниками валового збору продукції рослинництва. Звернено увагу на проблеми розвитку сільського господарства.

Ключові слова: Луцький район, ґрунти, сільське господарство, сільськогосподарські угіддя, виробництво, врожайність, галузь спеціалізації.

Потапова А. Г., Васильчик Е. Н. Влияние природно-ресурсного потенциала на специализацию сельскохозяйственного производства в Луцком районе Волинской области. Рассмотрены основные показатели природно-ресурсного потенциала Луцкого района, а именно: рельеф, почвенный покров, климатический режим в разные времена года. Исследована зависимость специализации сельскохозяйственного производства (отраслей растениеводства и животноводства) района от имеющихся природных условий и ресурсов. Рассмотрено рациональное использование почв при максимальном привлечении их к обороту за основным целевым назначением (сельскохозяйственное использование, лесные массивы, пруды, рекреационные территории и т. д.) и

© Потапова А. Г., Васильчик О. М., 2014

создание наилучших условий для высокой производительности и наименьших потерь труда и затрат с учетом их экологии и охраны. Проанализирована динамика производства основных сельскохозяйственных культур и поголовья скота в Луцком районе с 1990 г. Определено место района среди других районов области по показателям валового сбора продукции растениеводства. Указано проблемы развития сельского хозяйства.

Ключевые слова: Луцкий район, почвы, сельское хозяйство, сельскохозяйственные угодья, производство, урожайность, отрасль специализации.

Potapova A. G., Vasylychuk O. M. Effect of Natural Resources in the Specialization of Agricultural Production in Lutsk Region of Volyn Region. The main indicators of natural resource potential of Lutsk region, namely: relief, soil, climate regime in different seasons. The dependence of specialization of agricultural production (crop and livestock sectors) area of the existing natural environment and resources. District of Volyn Region. The rational use of soils according to their main setting (agricultural use, forest arrays, ponds, recreation) and creation of the most favourable terms for high productivity at the least losses of labour and money taking into account their ecology and guard are considered. The dynamics of production of major crops and livestock in Lutsk district since 1990. The place of the district, among other districts in terms of gross harvest of crop production. These problems of agricultural development.

Key words: Lutsk district, soil, farming, farmland, production, yield, field of specialization.

Постановка наукової проблеми та її значення. Агропромисловий комплекс Луцького району визначається природно-ресурсним потенціалом і є функціонально-господарською складовою частиною такого комплексу Волинської області, відіграє важливу роль у регіоні. Відповідні ґрунтові і кліматичні умови, а також значні водні ресурси розкривають широкі можливості для вирощування зернових культур, цукрових буряків, картоплі й овочів, а відповідно – інтенсивного розвитку молочно-м'ясного скотарства та відгодівлі свиней. Наявність природно-ресурсного потенціалу із спеціалізацією і розвитком агропромислового комплексу регіону стало підставою для проведення відповідних досліджень.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Дослідження АПК – це важливий напрям соціально-економічної географії в Україні. У процесі формування ринкових відносин у сільській місцевості, сільсько-господарському виробництві та з відчутним посиленням конкуренції з боку іноземних товаровиробників, на тлі економічної та демографічної кризи відбулися певні зміни функціональної та територіальної структури АПК України. Різні аспекти географії сільського господарства розглянуто в наукових працях К. Геренчука, І. Мукомеля, М. Пістуна, І. Рибачка, Д. Гука, А. Радченка, І. Кугукала, К. Сироциньського, Р. Івануха, П. Дубінова, І. Жадана, В. Нагірної, Р. Язиніної, А. Шулейкіна, О. Онищенко, А. Ващенко, Л. Коротун та ін.

Досліджень про вплив природно-ресурсного потенціалу на розвиток сільськогосподарського виробництва у Луцькому районі сьогодні немає. Останнє послужило підставою для здійснення відповідних досліджень.

Мета статті – докладно проаналізувати вплив природно-ресурсного потенціалу на спеціалізацію агропромислового виробництва у Луцькому районі Волинської області. Головні **завдання** дослідження: виявлення впливу природно-ресурсного потенціалу території та його складових частин на спеціалізацію сільськогосподарського виробництва.

Матеріали і методи дослідження. Для аналізу використано матеріали Волинського обласного управління статистики, Волинського обласного центру з гідрометеорології, а також наукові праці [3–6]. Під час дослідження послуговувалися загальнонауковим, статистичним, порівняльно-географічним, описовим та іншими методами.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Луцький район розміщений у південно-східній частині Волинської області, в межах двох фізико-географічних зон: на півночі незначну територію охоплює Полісся, а решту – широколистяних лісів. Площа району становить 1014 км², тобто 4,8 % території області. Рельєф рівнинний [1].

Ґрунтовий покрив Луцького району добре вивчено й подано в різних працях [3; 5; 6]. На опублікованих картах простежується закономірна зміна ґрунтів, починаючи з дерново-середньопідзолистих супіщаних і суглинкових на півночі до опідзолених чорноземів на півдні (рис. 1). Загалом у районі переважають опідзолені ґрунти на лесових відкладах Волинської височини, які пов'язані із хвилястими формами рельєфу і простежуються на схилах різної крутизни та експозиції, вершинах вузьких горбів та гряд. Серед них чорноземи опідзолені мають найкращі фізико-хімічні властивості [3].

Усі опідзолені ґрунти давно окультурені і використовуються у сільському господарстві. Це призвело до зменшення в них гумусу та поживних речовин, погіршення структури, розвитку площинної та лінійної ерозії, що охоплює більше 35 % сільськогосподарських угідь, серед них майже 4 % сильно змиті. Найбільше ерозією охоплені такі ґрунти: сірі опідзолені, темно-сірі опідзолені, чорноземи опідзолені та чорноземи малогумусні [6].

Ґрунти Луцького району науковці оцінюють як середньородючі. Замість вилучених із сільськогосподарського обігу угідь у регіоні розорали схилів та прируслові землі. Наявні орні землі використовуються для масштабних посівів. Останнє зумовило інтенсивний розвиток ерозійних процесів та відповідну деградацію ґрунтів. Багато чорноземів району, які належали до середньогумусних, трансформувались у малогумусні. Якщо така тенденція буде продовжуватися й надалі, то в недалекому майбутньому землі району можуть опинитися на порозі гумусового голоду, тобто значної екологічної катастрофи [3].

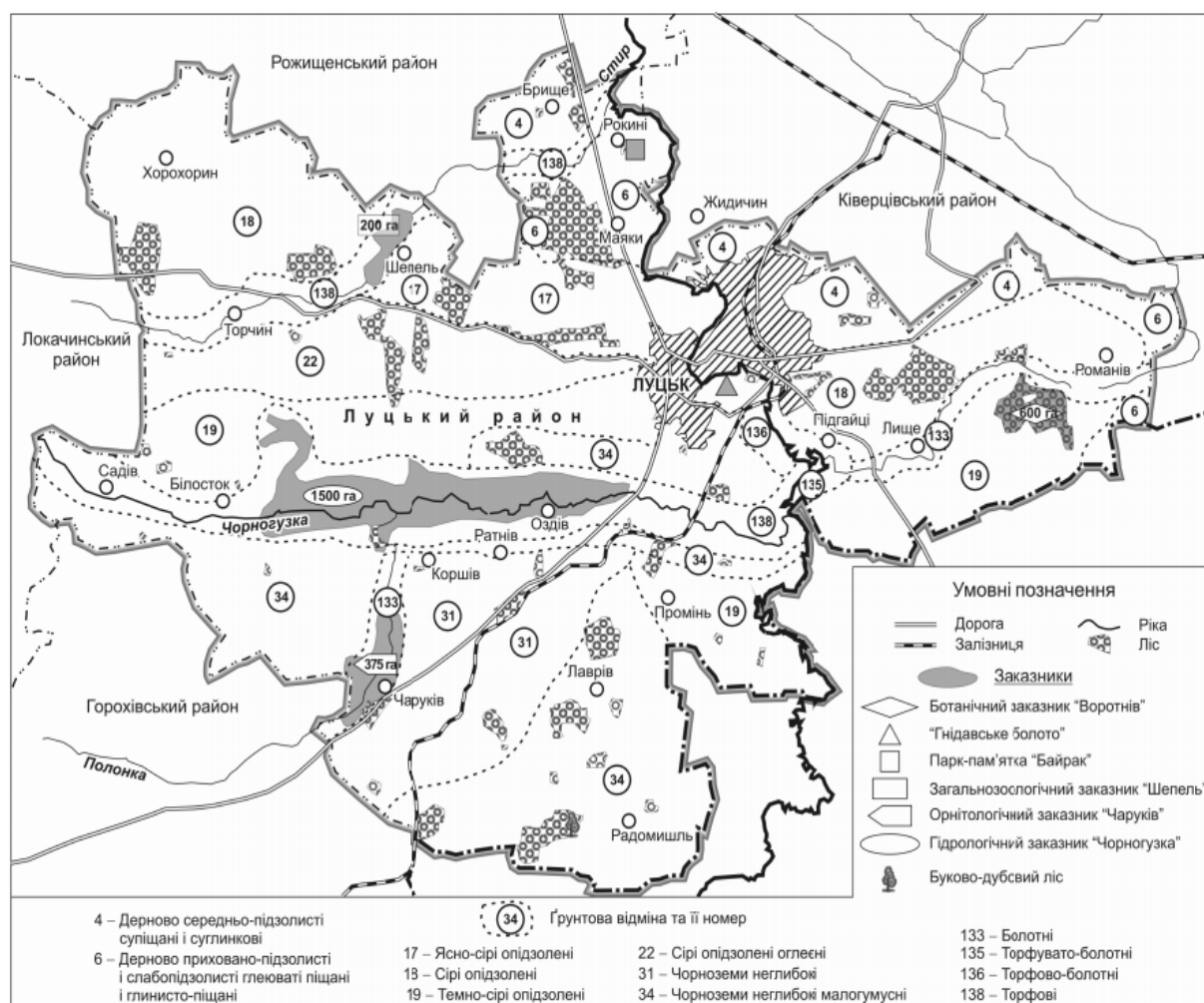

Рис. 1. Карта ґрунтів та природоохоронних об'єктів Луцького району [6]

Водні ресурси відзначаються наявністю на території району двох озер і чотирьох річок. Найбільша серед них – Стир, довжина якої на території району 38 км. Протікають також Чорногузка (36 км в межах району), Полонка і Сірна. Середня густота річкової мережі становить 0,14 км/км². Загалом поверхневі води Луцького району належать до басейну річки Прип'ять [5].

Ґрунтові води є головним джерелом водопостачання у сільському господарстві, вони живлять річки та струмки, сприяють заболоченню ґрунтів. У лісостеповій зоні широколистяних лісів підвищеної частині області вони течуть на глибині 15–20 м, а на дні балок і заплавах річок – від 1,5 до 0,4 м.

У сільськогосподарському виробництві потрібно враховувати кліматичні умови, адже сонячна радіація, температура повітря і ґрунту, вологість повітря, опади, вітер впливають на ріст і розвиток рослин, визначають характер і продуктивність сільськогосподарського виробництва.

Луцький район повністю знаходиться в помірно-континентальному кліматі. Середньорічна температура липня $+18^{\circ}\text{C}$, а січня -5°C . Радіаційний баланс становить $1400\text{--}1500 \text{ МДж/м}^2$. Середня дата останнього заморозку – 6 квітня, а останнього приморозку – 30 травня [1].

Річна кількість опадів – $550\text{--}600 \text{ мм}$, причому більша частина опадів випадає на теплий період року (квітень–жовтень), що сприяє розвитку рослин. Щодо агрокліматичного районування, то Луцький район знаходиться у вологій помірно-теплій зоні.

Весняний період починається в районі в другій декаді березня і триває $70\text{--}80$ днів. Характерною особливістю є швидкий ріст температури. Внаслідок цього простежується інтенсивне випаровування води з ґрунту. З переходом до сталих середніх добових температур повітря понад 10°C пов'язаний інтенсивний ріст більшості рослин, а також строки сівби теплолюбних культур. Середня температура повітря о 13-й год в квітні сягає $+10\text{...}+11^{\circ}\text{C}$, у травні $+18^{\circ}\text{C}$, а максимальна відповідно $+26^{\circ}\text{C}$ і $+32^{\circ}\text{C}$. Однак весною часто бувають приморозки, які шкодять польовим, садовим і городнім культурам. Найбільше приморозків фіксується у другій–третьій декаді травня [5].

Літо на території району починається у третій декаді травня і триває до початку вересня, до дати переходу середньої добової температури через $+15^{\circ}\text{C}$ до нижчої. Літо нежарке, з достатнім зволоженням [1]. Характерні літні зливи з грозами, що іноді супроводжуються градом. Найбільша кількість днів (6–7) з грозою за місяць буває у червні–липні. Внаслідок злив вилягають посіви зернових культур [6]. В окремі роки влітку бувають посушливі періоди.

Між кінцем літа та початком осені наявний передосінній період, коли середня добова температура повітря вища $+10^{\circ}\text{C}$, проте нижча $+15^{\circ}\text{C}$ [1]. Найчастіше цей період буває у вересні. В умовах Луцького району передосінній і осінній періоди відзначаються зменшенням опадів. У вересні переважає малохмарна суха погода. Відносна вологість повітря становить близько 60% , а в жовтні – 70% . У кінці жовтня середня добова температура повітря переходить через $+5^{\circ}\text{C}$, що є ознакою закінчення вегетаційного періоду. Наприкінці листопада, коли середня добова температура переходить через 0°C , відбувається закінчення осіннього сезону і настає зима [5].

Зима триває близько $3,5$ місяців, до початку другої декади березня – дати переходу середньої добової температури повітря через 0°C до вищої. Зима в районі м'яка, здебільшого з похмурою погодою і частими невеликими опадами. Середня температура найхолоднішого місяця січня -6°C . Протягом зими бувають часті відлиги. Окремі роки відзначаються як підвищеними температурами ($+10\text{...}+11^{\circ}\text{C}$), так і суворими зимами ($-24\text{...}-26^{\circ}\text{C}$) [5].

Описаний вище природно-ресурсний потенціал створює можливості для відповідної спеціалізації аграрного сектора економіки Луцького району, зокрема, вирощування зернових культур та цукрових буряків та розвитку молочно-м'ясного скотарства [5].

Площа сільськогосподарських угідь Луцького району становить $73,7$ тис. га, де на ріллю припадає $65,1$ тис. га, на багаторічні насадження – $2,7$ тис. га, на сіножаті – $2,6$ тис. га, на пасовища – $3,3$ тис. га, на перелоги – $0,08$ тис. га (рис. 2).

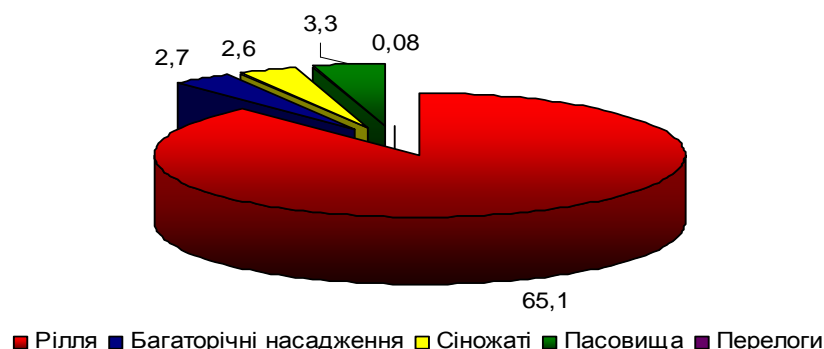

Рис. 2. Структура сільськогосподарських угідь Луцького району, тис. га

Рослинництво охоплює 58% сільськогосподарського виробництва району. Серед посівів найбільшу частку становлять зернові та зернобобові ($56,2\%$), майже порівну – технічні ($16,9\%$) і кормові ($16,5\%$) культури, на посіви картоплі припадає майже $10,9\%$ посівних площ (рис. 3).

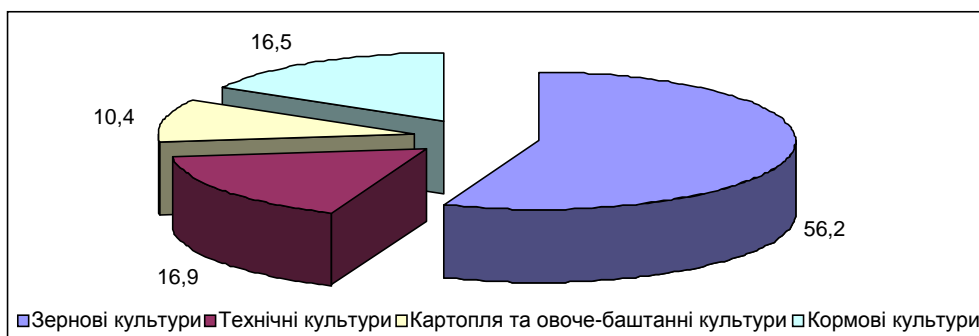

Рис. 3. Структура посівних площ сільськогосподарських культур у Луцькому районі станом на 2011 р., %

Вирощування зернових є основою розвитку сільськогосподарського виробництва району. Головна роль у зерновому господарстві належить озимій пшениці. Це основна хлібна культура, що становить 65 % посівної площі зернових і забезпечує 67 % їх валового збору. Середня врожайність пшениці зазвичай перевищує урожайність решти зернових культур на 5–7 ц із гектара. Щодо загальної врожайності зернових в Луцькому районі, то цей показник у 2011 р. сягнув 37,0 ц з 1 га і значно перевищує середній показник для Волинської області (29,7 ц з 1 га). Загалом виробництво зернових у цьому році становило 116,8 тис. т – це найвищі показники валового збору за роки незалежності (табл. 1).

Таблиця 1

Виробництво основних сільськогосподарських культур у Луцькому районі, тис. т*

Культура	Роки								
	1990	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011
Зернові культури	111,4	98,6	79,1	107,5	93,2	113,9	102,4	90,0	116,8
Цукрові буряки	208,0	114,6	127,4	119,0	110,1	59,7	63,5	118,9	132,8
Ріпак	1,990	0,367	0,225	1,069	2,691	6,854	5,652	9,096	9,628
Картопля	93,4	61,9	89,0	89,1	78,2	59,7	68,4	71,5	80,3
Овочі	23,9	28,8	14,8	22,3	47,9	35,3	34,9	34,5	37,1

* Складено на підставі матеріалів Головного управління статистики Волинської області.

Врожайність цукрових буряків у 2011 р. у Луцькому районі була найбільшою за всі роки незалежності і сягнула 380 ц з 1 га при загальному виробництві 132,8 тис. т.

За останні п'ять років у районі значно зросло виробництво ріпаку, врожайність якого становила 24,3 ц з 1 га при загальному виробництві в 2011 р. 9,628 тис. т (табл. 1).

Район не спеціалізується на картоплярстві, хоча її виробництво теж є значним (табл. 1). Посіви цієї культури охоплюють понад 5,6 тис. га. Варто зауважити, що за останні кілька років значно зросли площі посівів і відповідно валові збори у господарствах населення, зокрема на підсобних та присадибних ділянках громадян, а також на колективних городах і садово-городніх масивах, що розміщені поблизу міста Луцька. На цих ділянках картопля становить від 40 до 90 % площ усіх посівів [5]. Врожайність картоплі у Луцькому районі в 2011 р. становила 179 ц з 1 га і це є другий показник серед районів області [2].

Незначна частка в структурі рослинництва належить овочівництву та садівництву. Основна маса овочів (майже 73 %) і фруктів (понад 90 %) виробляється у особистих господарствах населення. У районі, зазвичай, вирощують капусту, огірки, цибулю, моркву, столові буряки, помідори, кабачки, тощо. Урожайність овочів сягає 259 ц з 1 га (табл. 1).

Плодово-ягідне виробництво в Луцькому районі в останні роки занепало. Найпоширенішими плодоягідними культурами є яблуні, сливи, вишні, груші, черешні, агрус, полуниця, малина.

Галузями спеціалізації тваринництва в районі є скотарство молочно-м'ясного напрямку, що визначає особливості агровиробництва в абсолютній більшості колективних господарств, останні продукують основну частину сільськогосподарської продукції району [5].

Допоміжну роль у тваринництві району відіграють птахівництво, конярство, вівчарство, бджільництво та ставкове рибництво.

Збереглося в районі хутрове звірівництво, так, в окремих господарствах утримуються норки, песці, нутрії.

Поголів'я худоби в Луцькому районі різко знизилося, що пов'язано зі значним скороченням агровиробництва в кризові роки без подальшого його відновлення. У 2011 р. у Луцькому районі вироблено 4,5 тис. т м'яса, 50,6 тис. т молока, 14 млн шт. яєць. Варто зазначити, що середній річний удій молока з однієї корови у 2011 р. становив 5255 кг, що є найвищим показником серед районів області [2].

Висновки й перспективи подальших досліджень. На сьогодні Луцький район входить в трійку лідерів агровиробників Волинської області. Цьому сприяють, насамперед, наявні природні ресурси, тобто відповідний помірно-континентальний клімат та родючі чорноземи й сірі лісові ґрунти. Варто зазначити, що свій агроресурсний потенціал район використовує не повністю, адже за таких умов можна мати значно вищі показники виробництва сільськогосподарської продукції. Перспективою подальших досліджень є стан відновлення сільськогосподарських угідь і формування співвідношень між елементами природно-ресурсного потенціалу та ведення екологічного виробництва в АПК району.

Джерела та література

1. Атлас Волинської області / [Н. В. Бурчак, Ф. В. Зузук, В. М. Бабиченко та ін.]. – М. : Комітет геодезії і картографії СРСР, 1991. – 42 с.
2. Волинь–2011 : [статистичний щорічник] / [за ред. В. Ю. Науменка]. – Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2012. – 560 с.
3. Ґрунти Волинської області / [М. Й. Шевчук, П. Й. Зіньчук, Л. К. Колошко та ін.] ; за ред. М. Й. Шевчука. – Луцьк : Надстир'я, 1999. – 164 с.
4. Мольчак Я. О. Конструктивно-географічний аналіз та оцінка природного агроресурсного потенціалу Волинської області : [монографія] / Я. О. Мольчак, А. Г. Потапова. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2010. – 215 с.
5. Науково обґрунтована система ведення агропромислового виробництва у Волинській області / [В. Д. Пахольчук, В. М. Заремба, В. М. Склянчук та ін.]. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2008. – 544 с.
6. Охорона ґрунтів та їх раціональне використання в межах Луцького району Волинської області / З. К. Карпюк, О. Л. Димшиць, Р. Є. Качаровський // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – № 6. – С. 54–59.

Стаття надійшла до редколегії
22.10.2013 р.

УДК 911.2:502.7(477.82)

З. К. Карпюк – асистент кафедри географії географічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Структурно-функціональна організація та міжнародне значення Шацького екомережиформувального вузла в екологічній мережі Волинського Полісся

*Роботу виконано на кафедрі географії
СНУ ім. Лесі Українки*

Формування різнорангових екологічних мереж і їх структурно-функціональних елементів – актуальний сучасний запит геопросторового впорядкування і екологічного оздоровлення регіонів. Завдання роботи полягає в аналізі географічних передумов формування та міжнародного значення Шацького екомережиформувального вузла – одного з найбільших за площею та ступенем збереженості природних екосистем, біотичного й ландшафтного різноманіття в регіоні Волинського Полісся. Схарактеризовано природні комплекси екологічного ядра, визначено ареали найбільшої видової насиченості, які слугують центрами збереження генофонду регіону, досліджено сучасний екологічний стан, структуру землекористування та визначено головні чинники антропогенної трансформації на його геоматичні й біотичні складники. Подальших досліджень потребують динамічні тенденції перетворень природних компонентів екосистем регіону під впливом антропогенних чинників із використанням для цієї мети структурно-функціональних елементів екологічної мережі.

Ключові слова: біосферний заповідник, водно-болотні угіддя, екомережиформувальний вузол, екологічна мережа.